

22. Часопись Правнича // Петрів М. Українське Правознавство в Україні, країнах Європи та Америки : Матеріали до бібліографії XIX–XX ст.ст. / Михайло Петрів. – Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2001. – С. 143–158.
23. Часопись Правнича. – 1890. – Ч. 12. – С. 192.
24. Шугуровъ Н. Часопись Правнича / Н. Шугуровъ : Киевская Старина. – 1889. – Т. XXVII. – ноябрь. – С. 475–479.
25. Themis i PHEME. Czasopismienictwo prawnicze w Polsce do 1939 roku / Adam Redzik, Stanislaw Milewski. – Warszawa: Iskry, 2011. – 658 s.

УДК 342. 3(045)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

IMPLEMENTATION OF PROBLEMS AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONTEXT OF THE RULE OF LAW IN UKRAINE

Пильгун Н.В.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Рошук М.В.,
*студент III курсу
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Стаття присвячена дослідженню складових проблем реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, зокрема поняттю цієї соціально-правової категорії та її природі з погляду філософії права, причинам існування проблем реалізації та захисту таких прав і свобод у контексті функціонування верховенства права як засадничого принципу гармонійного співіснування сучасної світової цивілізації.

Ключові слова: права і свободи людини і громадянина, верховенство права, законність, філософія права, реалізація та захист прав і свобод.

Статья посвящена исследованию составляющих проблем реализации и защиты прав и свобод человека и гражданина в Украине, в частности понятию данной социально-правовой категории и ее природе с точки зрения философии права, причинам существования проблем реализации и защиты таких прав и свобод в контексте функционирования верховенства права как основополагающего принципа гармоничного сосуществования современной мировой цивилизации.

Ключевые слова: права и свободы человека и гражданина, верховенство права, законность, философия права, реализация и защита прав и свобод.

The article describes the constituents of the problems of implementation and protection of human rights and freedoms in Ukraine, in particular the notion of the sociolegal category and its nature from the perspective of philosophy of law, the reasons for the existence of problems of implementation and for the protection of such rights and freedoms in the context of the functioning of the rule of law as a principle of harmonious coexistence of modern civilisation.

Key words: the rights and freedoms of man and citizen, the rule of law, philosophy of law, the legality, implementation and protection of the human rights and freedoms.

Постановка проблеми. Україна є суверенною, правовою, незалежною, демократичною, соціальною державою. Задекларована норма трактується як така, що Україна є державою, де людина, її життя, честь та гідність є найвищою соціальною цінністю, саме таким змістом наповнена Стаття 3 Конституції України. Діяльність держави повинна бути в повній мірі спрямована на забезпечення та реалізацію зазначеного положення, оскільки проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини на початку XXI століття набули, можна стверджувати без перебільшення, світового, глобального значення і вийшли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку де-

мократії у певній державі та суспільстві на земній кулі [1, с. 28].

Виклад основного матеріалу. Наукове дослідження проблем реалізації прав та свобод людини крізь призму верховенства права є актуальним на сучасному етапі розвитку Української держави, оскільки саме сьогодні, коли людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека проголошені Основним Законом України найвищою соціальною цінністю, реалізація основних прав, свобод, прав та інтересів людини і громадянина є пріоритетним завданням держави, а ефективна реалізація зазначеного завдання є можливою тільки через неабияке та повне виконання конституційного прин-

рховенства права, щодо якого сьогодні виникли численні проблеми, які, на жаль, зумовлюють труднощі у реалізації прав людини.

Проблемам реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина, які регламентовані чинним законодавством України, приділяють увагу такі українські вчені: М.І. Козюбра, С.С. Алексєєв, Л.Н. Завадська, А.М. Колодій, Н.М. Оніщенко, В.Ф. Погорілко, М.І. Рабінович, М.І. Хавронюк, А.Ю. Олійник, О.В. Шук, С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров та інші.

Проблемні питання щодо прав людини і громадянина набувають глобального характеру в тому аспекті, що стосується не тільки їх регламентації, а й реалізації в практичній діяльності. Реалізація прав людини – складний процес, що включає в себе механізм та етапи реалізації права, на основі якого формується наукове дослідження, що полягає у виявленні проблем, перешкоди реалізації прав людини крізь призму верховенства права та запропонуванні шляхів їх вирішення в контексті формування правової і соціальної системи та розвитку демократії в Україні.

Механізм реалізації прав людини визначається як діяльність суб'єкта права, зобов'язальної сторони правового відношення, створюючого органу, правозастосовного органу та юридичні норми, які регулюють їх діяльність [185]. Л. Завадська зазначає, що новий погляд на свободу як на міру свободи дає можливість зробити висновок, що в цілому механізм правового регулювання як інструмент певним чином повинен бути спрямований на забезпечення реалізації права [3, с. 88].

Механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина повинен містити такі елементи: гарантії реалізації прав людини, юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, правовідносини), фактичного втілення можливості та необхідності у дійсність, умови і фактори такого процесу. Зазначені елементи у динаміці, стають чинним, що реалізація прав і свобод людини та громадянина, як і будь-яка інша діяльність, характеризується певним процесом. Елементами цього процесу є три стадії: правовий статус, правові відносини, виступання конкретними благами [4, с. 352].

Правовий статус визначається як юридичне закріплення положення людини і громадянина в суспільстві. Виокремлюють загальний (конституційний), суспільний та індивідуальний правовий статус. Суспільний, порівняно із спеціальним та індивідуальним правовим статусом, є більш стабільний та не так швидко змінюється, як інші. Основою загального правового статусу є конституційні права та свободи людини, які мають важливе значення для людини, але не втрачають усього багатоманіття регулювання правових відносин, які характерні для галузевого правового й індивідуального регулювання, що є спеціальним й індивідуальним правовим статусом людини [5, с. 131].

Динамічний процес переходу нормативного зв'язку у фактичну поведінку і називається процесом реалізації прав людини. Таким чином, наявність факторів, які виступають необхідними умовами переведення соціальних благ, що закрі-

плені формою права, в практичну життєдіяльність конкретної людини. Цей процес завжди передбачає діяльність двох сторін: можливу діяльність самого індивіда, що є носієм суб'єктивного права, та необхідну діяльність зобов'язаного суб'єкта, що повинен виконувати обов'язок або заперечувати його виконання [6, с. 245].

Механізм реалізації прав людини нерозривно пов'язаний із правовою природою прав та свобод людини. В теорії права, політичному житті та юриспруденції існують два погляди на природу прав людини і громадянина, що певною мірою стримано відображення і в назві міжнародно-правових актів щодо захисту прав людини. Прихильники першої точки зору стверджують, що існують так звані основні права і свободи людини, які є природними, тобто такими, що надані, притаманні людині з народження, а інші – надані (делеговані) кожній людині з боку суспільства і держави. Друга точка зору полягає в тому, що всі права надаються (делегоються) кожній людині суспільством і державою і не володіють виключними елементами невідчужуваності [7, с. 7].

Ще одним проблемою у розв'язанні цієї наукової дискусії щодо природи прав людини є відсутність певного і вичерпного їх переліку, що, з однієї сторони, об'єктивний, а з іншого – ускладнює процес реалізації людини і громадянином своїх прав, а суспільству і державі певною мірою не дозволяє створювати ефективні механізми їхнього захисту [8; 9].

Проблеми реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні на сьогоднішній день існують і, на жаль, їх доволі багато, що зазвичай відбувається в контексті верховенства права. Тому можна визначити такі проблеми щодо їх реалізації: низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства; незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності; низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процесом результату своєї діяльності; нерівноправність різних та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самозрядування територіальних громад у реальному житті; низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих й групових (кланових) інтересів; відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції на всіх рівнях і шаблях державного і суспільного життя та відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством без відповідальності посадових осіб та самих громадян.

Кожна із вищезазначених проблем має свої суб'єктивні та об'єктивні причини походження та

існування. По-перше, низький рівень правової культури і правової свідомості зумовлений декількома чинниками, серед яких слід назвати такі: відсутність правової традиції в суспільстві, яке довгий час не мало своєї державності і власного правового поля у європейському розумінні цього явища. Адже українці протягом багатьох століть жили або за нормами звичаєвого права, яке, до речі, і до цього часу зберігає свою роль у нашому житті, або за правом Російської та Австро-Угорської імперій чи статутами Речі Посполитої або ж Магдебургським правом. Така суміш правових норм у реальній та генетичній свідомості народу, який фактично до 1992 року не мав своєї політико-економічної та територіальної цілісності, призвела до того, що цілі покоління впродовж багатьох років і віків намагалися пристосуватися до різних правових норм, часто-густо нехтуючи ними або ж спотворюючи їх різними шляхами: від невизнання де-факто до введення в обіг держави, суспільства та окремих індивідів. Якщо ж до цього додати той факт, що українські князівства в усі часи і віки і нині також, самі не виконували або ж відсутньо виконували виконання чинних правових норм і для цього реально часто-густо не відповідають ні перед собою, ні перед суспільством за такі дії, то наявність названих проблем стає більш обґрунтованою і незумілою.

По-друге, незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та методів самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності можна пояснити двома причинами. З одного боку, відсутність сучасної суспільної системи зовнішнього впливу на виховання людини, спрямованої на розвиток найкращих людських якостей – честі та гідності, оскільки радянська система (дитячий садок, школа, ВНЗ, трудовий колектив, піонерська, комсомольська та партійна організації тощо) знищена; релігійне виховання не розвинуте і багато в чому спотворене та зведене лише до дотримання певних церковних ритуалів без розкриття сутності релігійної віри; моральні і духовні діяльності викликані матеріальними; довіра між людиною і владою втрачена. Натомість фактично не створено нової суспільної системи такого виховного впливу.

По-третє, низький рівень законності (дотримання правопорядку) у житті суспільства і держави та відсутність безумовної відповідальності кожної без винятку особи як перед собою, так і оточенням за процес і результати своєї діяльності об'єктивно зумовлений, з одного боку, історично-ментальними традиціями народу, а з іншого – традиційним намаганням будь-якої влади всіляко обмежувати свободу життєдіяльності та самореалізації людини шляхом встановлення таких механізмів правового регулювання суспільного та особистого життя, що не залишають їй свободи вибору і, під приводом необхідного упорядкування суспільних відносин, заганають її у «прокрустове ложе» неясних (владних) створених правил поведінки. Якщо ж до цього додати існування неправого «правопорядку» шляхом створення

ухвалення неправових законів, вибіркову політичну та юридичну відповідальність окремих представників суспільства (в першу чергу – можновладців та їхнього оточення) за вчинені ними правопорушення – причини зазначених проблем стають більш аргументованими і вагомими [10; 11].

Зважаємо, що саме такий підхід до наукового пояснення наявних проблем є засадничим, а решта специфічних чинників їх обґрунтування з погляду реалізації та захисту прав і свобод людини лише поглиблюють їхнє значення.

На підставі вищевикладеного постає нагальне запитання: «Чи існують методи, способи, засоби пошукового розв'язання цих проблем?» Відповідь, на наш погляд, однозначна – існують, і вони загальновідомі у світі.

Одним із таких методів є безумовне застосування принципу верховенства права у всіх сферах суспільного життя і державного управління. Такі характерні складові ознаки цього принципу, як гуманізм, справедливість, пропорційність, об'єктивна обґрунтованість та доцільність правового регулювання суспільного життя дають змогу виконати триєдину функцію верховенства права: по-перше, обмежити діяльність державної влади інтересами суспільства та правами і свободами окремої людини; по-друге, застосовувати формальну законність (тобто виконання законів та інших нормативно-правових актів держави), що має гарантувати безпечність і передбачуваність усіх видів і форм суспільних відносин; по-третє, забезпечити верховенство правового закону, а не особи, хоч би ким вона була і хоч би яку посаду обіймала [1, с. 31].

На думку С. Погребняка, не випадковим під час характеристики принципу верховенства права є й наголос на правах людини. Передусім, слід наголосити на тому, що права людини становлять невід'ємну складову права, його *raison d'être* (з фр. – розумна основа) їхнє існування поза правом і без права неможливе так само, як і саме право немислиме без прав людини. Це – явища однієї сутності. Система моралі не може претендувати на статус права, якщо вона не гарантує свободу і рівність за допомогою прав людини та громадянина. За інших обставин вестимість про верховенство права безглуздо через відсутність самого права.

Як стверджує С. Головатий, практикою Європейського суду з прав людини доведено існування нерозривного зв'язку між принципом верховенства права та принципом прав людини. Європейська Конвенція з прав людини та практика Європейського суду з прав людини переконливо доводять необхідність прийняти за аксіому ідею невідільності прав людини від верховенства права: без захищених прав людини не існує верховенства права, а без верховенства права неможливо досягти захищеності прав та основоположних свобод людини. Так само без верховенства права не можна не тільки уявити, а й досягти справжньої демократії.

Саме верховенство права як універсальний феномен формування оптимальної збалансованості сус-

них, особистісних і державних відносин надано можливість кожній людині зреалізувати в повному обсязі власні права і свободи [12]. В цьому контексті наше співтовариство накопичило достатній досвід впровадження верховенства права в державах із розвиненими правовими системами та демократичними формами правління і методами державного устрою і правління; досвідний, хоча й невеличкий, український досвід дозволяє лише поставити за мету адаптувати ці світові цінності до реалій нашого суспільного і державного життя та проявити політичну волю і стійкість у впровадженні, долучивши до цієї важкої та повільної роботи весь механізм державної влади і громадянського суспільства України.

Головним обов'язком держави, згідно зі статтею 1 Конституції України, є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати закон, а інтереси осіб, у руках яких у певний момент перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі

закону. Неумисльне дотримання принципів верховенства права та верховенства закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а не створити піддаданні – повагу до законів та організації [13, с. 34].

В українських реаліях верховенство права – це самостійний правовий механізм, який дістав офіційне юридичне визнання та практичне втілення, і має на меті захист конституційних прав та свобод людини, виходячи насамперед із засад справедливості, моральності, рівності. Цей механізм, окрім інших елементів, включає також Конституцію та закони України, які складають його нормативну частину.

Висновки. Отже, реалізація прав та свобод людини і громадянина можлива в контексті реалізації основного конституційного принципу – верховенства права, який, в свою чергу, є основоположним у праві в державі та означає те, що закон має вищу юридичну силу і саме він повинен панувати в правовій, соціальної, демократичній та незалежній державі та громадянському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сущенко В.М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні / В.М. Сущенко // НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАУКМА. Том 129. Юридичні науки. – 2012. – № 2. – С. 28–37.
2. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / За ред. Н.М. Сніщенко, О.В. Зайчук. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 185.
3. Завадская Л.Н. Механизм реализации права / Л.Н. Завадская. – М.: Наука, 1992. – С. 98.
4. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Правосвідність, 2008. – С. 352.
5. Недибалюк В.Д. Особливості механізму реалізації права людини на повагу до її гідності / В.Д. Недибалюк // Часопис Львівського університету Права. – 2012. – № 3. – С. 131–135.
6. Права человека / Под ред. Е.А. Лукашева. – М.: Норма, 1999. – С. 246.
7. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С.С. Алексеев. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 752 с.
8. Фулер Л.Л. Анатомія права / Лон Л. Фулер; пер. з англ. Н. Комарова. – К.: Сфера, 1999. – 144 с.
9. Харт Х.Л.А. Концепція права / Х.Л.А. Харт; пер. з англ. Н. Комарова. – К.: Сфера, 1998. – 236 с.
10. Козюбра М.І. Правовий закон: проблема критеріїв / М.І. Козюбра // Вісн. Акад. правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 83–96.
11. Рикер П. Право і справедливість / П. Рикер; пер. із фр. – К.: Дух і літера, 2002. – 216 с.
12. Козюбра М.І. Права людини і верховенство права / М.І. Козюбра // Прав. України. – 2010. – № 2. – С. 24–35.
13. Пильгун Н.В., Рошук М.В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави / Н.В. Пильгун, М.В. Рошук // Юридичний вісник: Повторяні матеріали право. – 2012. – № 4. – С. 31–35.